

SÍKOK JÁTÉKA

Baka István: Beavatások

Azon költők többsége, akik tudatos erőfeszítéssel fordulnak a próza felé, általában a stilizációban vagy a szoros valóságábrázolásban (elsősorban az önéletrajziségben) talál rá saját módszerére. Baka István válogatott elbeszéléseinek kis kötetére szintén ez jellemző. Ő azonban, a többségtől eltérően egy-egy művön belül elegyíti a két látásmódot, de úgy, hogy azok nem olvadnak össze, hanem kölcsönhatásaik ellenére szétválaszthatók. (Ez a fajta próza alapvető összetevőinek arányaival hat.) A két fő szemléleti elv, a reális és a realitás fölé emelkedő önállóan is és kapcsolataiban is értelmezhető. Szétválasztottságuk lehetővé teszi, hogy megfeleltessük őket a hagyományos, logisztikus gondolkodás különböző kategóriáinak, tézis és antitézis kapcsolatát teremtvé meg köztük. Gondolati szintézis teremtése helyett azonban a szerző csak hosszas – bár művészileg termékeny – várakozás után, a kötet utolsó elbeszélésében szánja el magát arra, hogy szintézist hozzon létre. A nyelv-központú prózával szemben Baka István nem kisebb nyelvi elemekből, hanem nagyobb tematikus egységekből építkezik. Nyelvkezelése, írástechnikája hagyományos. Ennek megfelelően műveiben nem egy szemléletmód (hiszen ehhez egyesíteni kéne látásmódjának két állandóan ütköző, egymást kizáró pólusát), hanem egy gondolkodásmód fejeződik ki.

A szerző gondolkodásmódjának két pólusát úgy is megragadhatjuk, mint az időbeli, földi, esendő, „próza” és az időtlen, égi, örök, „költői” ellentétét. Az első léte nyilvánvaló, a másodikban csak reménykedni lehet. A remény racionálisan nem igazolható, szerencsés esetekben mégis átélethető. Ilyen esetek lehetnek az elbeszélések tanúsága szerint a szerelem, a közösséghez-tartozás (elsősorban a nemzet, a társadalom átfogó közösségéhez), a művészet és a misztikum.

Az első elbeszélés a *Vasárnap délután*. A kamasz hős szerelme visszautasítva; az irodalom, bizonytalan ígéréttel épp nem elég neki. A nemzeti, társadalmi célok önmaguk paródiájává válnak: Hunor és Magyar kései utódai (Hunfalvy és Magyar elvtársak) nem hazát, hanem a vadásztársaság új székházát építik fel a csodaszarvas „útmutatása” szerint. (Az elvtársi vadászatok általában sablonos társadalombíró motívuma itt szellemes és frissen hat.) Ráadásul ők, elődeikkel ellentétben, elejtik a csodaszarvast, és így elvész az eszmény, az utópia valósággá válik: csak a lehangoló valóság marad. A kiábrándult egyes szám első személyű elbeszélőnek már csak a transzcendencia nyújthat reményt, és valóban megjelenik Isten egy kolduló öregember képében. (Bár lehet, hogy nem is az Isten. Lehet, hogy

csak saját jószágát általánosította és testesítette meg a fiú az öregember révén. Ez a racionális magyarázat.) Kiderül azonban, hogy Isten nem mindenható, hanem szerencsejátékos: a Sátánnal folytatott sakkpartik kimenetele dönti el egy-egy ember vagy jelenség fölötti befolyásukat. Tehát még a transzcendencia sem nyújt reményt az életben. A túlvilágról viszont nem esik szó, ezért nem lehet tudni, hogy az illúzió vagy a megalapozott remény szépségét ajánlja-e Isten, amikor a fiúnak jutalmul nem az általa vágyott szerelem beteljesülését, hanem „sokkal nagyobb ajándékot” ad: a be nem teljesült szerelem örök vonzását. A látszólag sikertelen, eszményét el nem érő szerelem így válik a látszólag sikeres, eszményét elérő társadalom ellenpárjává. Csak azt nem lehet tudni, hogy ezúttal is csal-e a látszat.

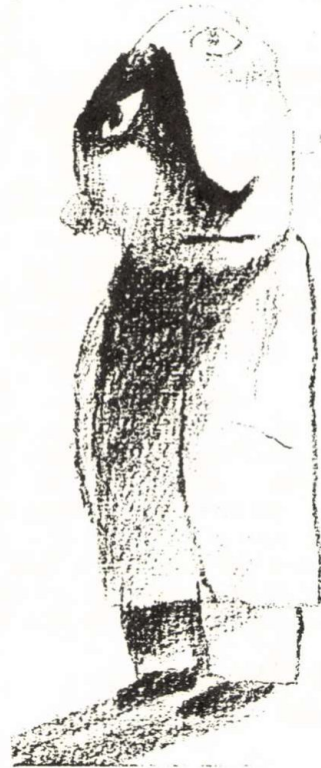
A *Szekszárdi mise* a kötet talán legjobb darabja. Séner János „a szekszárdi dalárda egykori karnagya”. Művészi törekvései meghíúsulnak, bizonyos életrajzi összeesések folytán csak Liszt Ferenc sikerületlen mása lehet. A szerelemben is kudarcot vall figyelmetlensége vagy gyávasága miatt. Viszont megadatott neki – mint ez a Liszt kísérteivel folytatott párbeszédéből kiderül – az igazi közösség, a 48-as szabadságharc emelkedő nemzetének igaz közössége, és ezért „sokáig nem is vágyott többre. Életét betöltötték a politikai harcok és az esti közös éneklések, s ami a legfőbb: a magyarrá válás folyamata.” Az elbeszélés fő cselekménye azonban már a millennium idején játszódik, amikor a korábbi hazafiság többnyire pusztá frázispufoztatássá vált. Ezzel a folyamattal egybeesik, hogy Séner zenési ambíciói és szerelmi emlékei is felélednek. A szerelem idősebb kora miatt csak nosztalgia maradhat, ezért a művészet (Liszt Szekszárdi miséjének méltó előadása) kerül törekvései középpontjába. Sikertelensége miatti keserűségében hajlamos lenne karrierjének elmaradását annak tulajdonítani, hogy a nemzetek felett, a nemzeteken kívül álló Liszttel szemben ő hozzákötötte sorsát a nemzethez. Végül azonban, valószínűleg épp ennek jutalmául, segítségére siet a transzcendencia (vagy a lázálm), és halála előtt megvalósul álma. A kisváros lakóinak, akik másnap reggel felfedezik a halottat a templomban – és az olvasóknak – a „belülről bezárt szoba” bűnügyi regényeket idéző rejtélyével kell szembesülniük. (Ez a motívum az *A kisfiú és a vámpírok* c. elbeszélésben is szerepet kap.)

A Margit c. elbeszélés a Faust-történetet variálja. A részeg álm lehetőségé ezúttal is racionalizálja a történeteket, de mint a többi esetben, ezúttal se szakítja ketté a művet racionális és irracionális eldöntetlen viszonya: a beava-

tás, a megszerzett tudás mindkét szempontból érvényes.

Az *A kisfiú és a vámpírok*-nak már a reális síkja is fantasztikus: valamikor az elképzelt jövőben játszódnak. Ez azonban nem a tudományos fantasztikum, hanem a társadalmi anti-utópia jövőképe: a lakosság egyre csökken, a földek elmozsarasodnak, az állam kiskirályságokra esik szét, s a zsarnokoknál az összesküvők se sokkal különbek. Ez a kor a művészetet félsöpri, a szerelemnek pedig éppen a titokzatosságától fél. Ebben a reménytelenségben érdekes módon épp a démoniség elszabadulása jelent halvány reménysugarat, hiszen ez valamiképp az ellentétéről, az isteni megváltás lehetőségéről is hírt ad. Először csak kétes reményként: „Ő, Isten, akit akaratom ellenére elhagytam, megszüntetted-e egykor kárhozómat, elküldöd-e a szabadítót, aki kihegyezett karót döf szívémbé?...”, de aztán valós erőként is: „És ha nem sikerül egy nap alatt, akkor meneküljtek a templomba!... Szent ostyát találtok a sekrestyében... Törjétek porrá, és szórjátok magatok körül!... Reggelig ne mocsanjatok onnan!... Másnap folytassátok!...” Ez az esély azonban betöltetlen marad az elbeszélés idejében. A racionalizáló helyzet itt sokkal rejtettebb, mint a két előző elbeszélésben. A cím mutat utat: talán az egész csak a beteg kisfiú lázas álma. Ennek a magyarázatnak a háttérbe szorítása viszont közvetlenebb, sajátos kapcsolatot teremt az elbeszélés világa és egy lélekállapot, lelki beállítottság között.

Az eddig említett művekben a megszokott valóság elégtelen voltát mutatta meg az író, valószínűleg azzal a titkos, bár hinni nem mert reménnyel, hogy a hiányban esetleg megpillanthatja a „Jóistent”. De ilyenkor a siker legnagyobb részét attól függ, hogy valaki hisz-e vagy szkeptikus a hasonló „isteni” megnyilatkozással szemben. A szkeptikus, miután lehetőségei határát néhány próbálkozás után kitesztalta, kénytelen lemondani az egyetemes

KIPUSZTULT SORSOK LAJSTROMA

Levendel Júlia: Az Ínség jósnőhöz látogat

egységről. Baka István is, a kötet utolsó elbeszélésének tanúsága szerint ilyen választút elé került, és ő a változást választotta. Az égi és a földi keresztény jellegű ellentéte az *En, Thészeusz*ban kizárólag evilágivá válik, és immár az antik mitológia párhuzamában nyilatkozik meg.

Az időmegjelölés (mint az időtlenel szemben álló „valóságos” idő) már az előző elbeszélésekben is fontos szerepet játszott. Az *En, Thészeusz* szembeötlő fogással irányítja figyelmünket az idő problémájára. Majdnem minden bekezdés egy-egy végig nagy betűvel szedett időmeghatározással kezdődik. Csak két kivétel van: az a bekezdés, amelyben egy vers keletkezését ábrázolja, és amelyek a szerelmi kalandot írja le. Ezek ezúttal is időtlen pillanatok, a korábbiakkal szemben azonban csak pusztá lélekállapotok, és nem ugródeszkák egy állandó, magasabb létszintre. A mű hőse úton van afelé, hogy az életet mint hétköznapi és ünnepek bonyolult váltakozását ne csak lássa, hanem el is fogadja. Hogy a földre korlátozza földi életét, és mégse érezze ezt olyan elviselhetetlen korlátozottságnak, mint amilyenek korábban hitte. A végső bizonyosságok meghódításáról lemondva Baka jobban figyel a kisebb örömökre, ezért otthonosabban tud berendezkedni a hétköznapiakban is. A szerelem helyett az erotika is megnyugvást ad a hős számára, az erotika által is meg tud valósulni a beavattatás. Mert ezúttal is beavatás történik, amely révén a főszereplő (fiatal, szabadságon lévő „baka”) megismeri, és amilyen fontos, elfogadja sorsát, amelyet a mítosz tár fel előtte: „milyen csodálatos, kalandokban és élvezetekben gazdag élet vár reám. A Minótauroszot már legyőztem, nemsokára diadalt aratok a kentaurok felett is, megküzdök az amazonokkal, törvényeket adok Athénnek, leszállok az Alvilágba, elrabolom Helenét, s végül — annyi véres győzelem, lecsújtó kudarc és csalódás után — Szkürosz szigetén a féltékeny Lükomédeusz a tengerbe taszít majd. De a hálás athéniai évszázadok múltán kiemelnek szegényes síromból, és istenek kovácsolta pajzsommal, dárdámmal együtt méltó helyre temetnek, és az idők végezetéig tisztelni fogják az emlékemet.” Így tud fölémelkedni a vak tenyészet, a létharc világának (amelyre többek között a „nyúl”, a „párzó kígyók”, a katonaság motívumai utalnak).

Gondolatilag tehát mindenképpen valami újat jelent ez a mű Baka István prózájában. Művészileg viszont nem éri el a *Szekszárdi mise* vagy az *A kislíú és a vámpírok* színvonalát. A „hánys és húsgyagú ölebe potytyan” és „alvadtvér-színű” jellegű kitételek túl olcsó eszközökkel akarnak atmoszférát teremteni, és a katonaság műveltségellenességének az ábrázolása is sablonos. Mégis, a korábbi gondolkodásmód kifulladás után — amelyre már az *A kislíú és a vámpírok* hangsúlyeltolódása is utalt — szükséges és biztató ez a fordulat.

A művészi látásmód, a különböző művekben ismétlődő azonos motívumok, a nyíltabb és rejtett önéletrajzosság és a verset és prózát egymással tükröztető szerkezet teszi változásban is egységessé a kötetet. (*Pannon Könyvkiadó*)

Sturm László

A regény nem remekmű, de tisztességes munka — s mégis csak hat év alatt jutott a magánkiadású folyóirat-szerűség első közlésétől a könyvfórmátumig. „Társadalom- és életismerete” vagy legalábbis az élők, a hérakleitoszi „alvajárók” kicsinyes célkitűzéseinek és afféjainak, külső körülményeiknek ismerete kétségkívül alapos, és jóval nyíltabban beszél a nyolcvanas évek közepén szokásosnál. Említeni meri a szabadságharc megtorlásaképp kivégzett ártatlant, aminthogy az egykorú kádernépségről alkotott méltó ítéletét sem szépitgeti. A mű egyik rétege különféle történelmi malőrökkel foglalkozik, „eben gubát”-rendszerváltásaink tragikomikus következményeivel, különös tekintettel „az elmúlt fél évszázad istentelen zuhogására”. Bizonyos kéjérzettel mutogatja szereplői védtelenségét a história csapásaival szemben, mintha ezek a jólmert fordulatok egyben a hitelesség bélyegét is a hősekre ütnék. A történelmi hitelesség, persze, nem pótolja (ha egyébként hiányozna) az esztétikait; de nem is lebecsülni való eredmény. Elsősorban szociográfiai érdekessége emeli az átlag fölé ezt az igényes szándékból keletkezett könyvet — esztétikai szempontból azonban kudarcnak tartom; a) kompozíciójában és b) koncepciójában, c) alkati és d) stílárís okból négyszeresen is elhibázottnak.

„A főváros egyik peremkerületében működő szociális otthonba fiatal igazgató főorvos érkezik, aki a száltíz ágyas intézetet új elvekkel, emberséges módszerekkel vezeti és szervezi át [...] s végül egy házasság is létrejön”, ám a sikerek „pillanatra sem tudják feledtetni a reménytelenséget, az áttörhetetlenséget”. (A Brinkmann professzorok lektúr-legendáriumaiktól sokszorososan lejárattott — igaz, magasabb olvasmányemlékeket is felidéz.) Az orvos, Gerzson György önéletrajzi regénye, *Az esküvő* kelti föl a Gerzson családot régóta ismerő Névtelen Narrátor (a továbbiakban N. N.) tanulmányírói érdeklődését.

Az *esküvő*nek nincs sikere, amit a magam részéről nem is csodálok; az itt közölt részletek és az újságíróknak beszámolója énbennem sem ébresztett vágyat a nemlétező regény iránt. Az említett információmorzsákból ítélve száraz és merev írás lehet, gyanúsan könnyen elemezhető és túlonult tanulságos — egyszerűen iskolás darab.

N. N. azonban szívére veszi Gerzson kudarcát. Ő, aki az első fejezetben — immár hónapokkal az orvos halála után — kapkodó sietőséggel zúdítja ránk Gerzsonnal és környezetével kapcsolatos emlékeit, kommentárjait és feltételezéseit; ő már olyan közel került kiszemelt témájához, hogy elmondhatja: „életének alakulása engem legalább annyira izgat, mint a leírt mű”. Utóbb valóban ki fog derülni, hogy

van közös életproblémájuk: mindketten csak hivatalosan és fél-hivatalosan, igazgató főorvosként és szociológusként képesek szembenézni az emberi esendőséggel, családjukon belüli esetenél beléjük fagy a szolidaritás... holott a hivatal legkevésbé sem megbízható hátterük, inkább hazug és képmutató ellenség — vékony, de érdekfeszítő és a többit is árnyaló rétege lesz ez a műnek. Most mégis fontosabb az írói alkatok rokonsága. Az „elharapott indulatok, iróniával fékezett lobogás” eszményében a harmadik íróval, Levendel Júliával is osztoznak — használtam is már a korábbiakban, az egész műre vonatkoztatva N. N. megállapításait *Az esküvőről*.

Háromjuk nagyfokú azonossága még nem hiba, bár ha mindvégig és következetesen különböznek, az javára vált volna a regénynek, melynek komolyságát csöppnyi játékoság sem enyhíti. Annál kínosabbak az említett azonossággal való visszaélésként lelepleződő részletek! N. N.-nek, hogy kutatása jelentőségéről meggyőzhesse az olvasót, megbízható ítélőképeséggel kell bírnia és, bár érzelmei befolyásolják, általában ilyennek is ábrázolhatók. Olykor mégis csak szándékolta, de meg nem valósított írói fogásokat tulajdonít Gerzsonnak. A IV. fejezet — egyúttal az egész könyv — utolsó lapjai megegyeznek *Az esküvő* zárójelenetével. (Az ezredvég Krasznahorkain edzett olvasója itt valami különösen ravasz trükköt keres, de hiába. A nézőpontváltás semmit sem kérdőjelez meg, nem formálja át visszamenőleg az olvasatot — nem is kellene föltétlenül ezt tennie. A vénséges vén gondozottak lakodalmának N. N. szerint „groteszk szépsége” teljeseedik ki, „mint egy 16. századi németalföldi festményen”. Valójában nem sok szépséget találhatni az utolsó oldalakon, a groteszkból se többet — egyszerűen csak taszító és gépies jelenetsort, bőven megtűzdelve (az *impassible* Gerzsonra állítólag nem jellemző) minősítésekkel. „»Éljen az ifjú pár!» — a nevetésükben félelem és elhárítás.” Ez lenne az élet flamandos tobzódása? A leírás inkább emlékeztet holmi kaszárnyaünnepségre... Használóképp „hazabeszél” N. N. akkor is, mikor Gerzson regényének orvosfiguráját értékeli: „Leszűkített, majdnem élettelen, modern szentéte formált lény [...] a takarások miatt is felfokozottabb, sűrűbb, rendkívül szuggesztív”. *Az Ínség Jósnőhöz látogat* orvos-hőse immár bőségesen körüljárt, de továbbra is vértelen alak — a felfokozott szuggesztivitás inkább csak ígéret marad, mintsem valós következmény. Igaz, Gerzson Gyurka pozdőr, aki módfelett óvatosan nyílik meg embertársai előtt; de hát a többi figurát sem jellemzi a realista regénytől elvárható plaszticitás. Aki klasszikus regényre ajzott várakozással kezd